

BEREGMEGYE MŰEMLÉKEI.

TISZA-ADONY.

Magyar helység a Tisza jobb partján, lakosai már a 16. század közepén protestánsokká lettek. A hajdan r. kath. templom gót alakú építmény volt, mely a később bekövetkezett hadjáratok alkalmával elpusztítatván, a 17. században pusztán hevert s csak szentélye maradt fenn; a megfogyott lakosok eközben egy kicsiszterü fatemplomban végzik ajtatosságukat; midőn pedig ez is elavult s a lakosok is ismét megszorodtak, a 18. század vége felé, 1782-ben II. József császár idejében a kőtemplom romjain újat építettek, a mit a boltozatán levő következő felirat igazol: «Ez a ház, Istenháza, mely a szent Isten tiszteletére épült II. József császár kegyelmes engedelmeiből, romladozásaiából a tiszadonyi Szent Ecclesia a maga költségén építette, tökéletes szívből munkálkodók idejében, kezdődött t. Gyórfi György predikátorságában (1789—94.) és végződött Szentesi István predikátor idejében (1794—98.) sat. Anno 1794. Viski Sámuel A. M.»—Tornyát 1822. végezték el.

BEREGSZÁSZ VÉG-ARDÓ

Magyar helység Beregszász közelében 79 házzal. Az 1333-diki pápai tizedek lajstromában «*Ordov*» plébánia helyül említettik. Régi temploma a helység nyugati sorában áll, ez keletelt, kicsiny, egy hajóju, melynél az egyenes záradéku szentély jóval kisebb; ez utóbbi körívü boltozattal van ellátva, míg a hajó deszkamennyezetü. A protestánsok 1645. foglalták el s azóta használják. A templom valamint az oldalt álló fatorony megnyitását megyei engedély mellett 1779-ben eszközlék; a torony pedig ismét 1816-ban kijavított.

A templomban levő czínkanna 1658-ból való, egy másik ón-kanna pedig e felirást viseli: «Pro pia recordativae passionis et mortis Jesu Xti, offerunt et dedicant Joannes Szerenia et consors ejus Elizabeth Szerdahelyi, Anno 1629. 24. Decembris.» Egy harmadikon pedig ez áll: «Ad gloriam Dei fecit Andreas Nádudvari de Maros Németi 1668.» Ez alatt czímerül egy kardos kéz van kivésve.

Egy áldozó cserép korsója 1811-ben készült.

Egy kis harangján ez áll: «Miserere mei Domine!» Miből kitetszik, hogy egykor római katolikusok halál-csengetyünek használták, jóllehet fakoronáján az 1692. évszám olvasható; a másik harangot az egyház 1802. öntette. — Szilágyi Jánosné született Mester Éva 1827. egy sávós abroszt, Géresi Inczédi Zsuzsána pedig 1832. egy díszesen felékesített posztó-szőnyeget ajándékozott a szószékre.

1764-ben építettett özvegy Horváth Imréné született báró Pogány Borbála az ő udvarán egy fatemplomkát egy oltárral a szentháromság tiszteletére, tartván udvari káplá-

nül egy ferenczrendi szerzetest; 1776-ban pedig emeltetett a szőlőhegy alján Szent Imre tiszteletére egy kőkápolna, mely maiglan fennáll.

Az itteni temetőben jeltelenül porlanak beregszászi *Nagy Pál*, a jeni és más tudóstársaság széles tudományú tagjának és sárospataki tanárnak hamvai, ki itt 1828. május 20-kán meghalt 78 éves korában.

ASZTÉLY.

A Naményi uton fekvő e magyar faluban a ref. község 1729-ben lett anyaegyházzá és akkor építtetett fatemplomot, melyet 1763. a megye engedelmével megújított, majd 1831—1833. új kőtemplomot emeltetett. E silányul díjazott lelkészségben mintegy 30 év előtt maga a pap végzé az éneklési és harangozói kötelességet is, s rá illet a közmondás «hol szegény az ecclesia, ott maga harangoz a pap». Állapota most némileg javult.

VÁMOS - ATYA.

Az 1333-ki pápai tized-lajstromban «*Athia*» mint tehetős plébánia említettik, melynek Benedek nevű lelkésze fizetett adóul 24 garast. Régi kőtemploma csúcsíves építmény melyet a reformátusok 1565. elfoglaltak; 1574-ben az itteni ref. papnak Büdi Mihály és Farkas vámtizedet adományoztak. A templomot 1769. kijavították; sugár fatornya régi ízlés szerinti építmény. Egyik harangját 1776. Guthi Györgyné sz. Bónis Katalin öntette, a másikat az egyház 1800-ban. Ön-kannája 1647-ből való; ezüst poharát Guthi János csináltatta. Ezeken felül van az egyháznak egy *nevezetes nagy sávos abrosza a szent asztalhoz*, melynek közepén négy sorban ez irat olvasható: «*Joannes Casimirus ex Dei Gratia Poloniae Rex 1649.*» Négy szegletén pedig ez: «*Spes Charitas, Fides.*» És ismét beljebb ez: «*Soli Unico vero Deo.*» Mikép jutott az egyház e becses kendőhöz, ki nem deríthető valószínűen a Rákócziak révén.

A helység keleti szélén látszanak nyomai az úgynevezett Büdi-várnak, mely a XVI. században szerepelt és posványos téren, földtöltésekkel s gátönyokkal volt erődítve; az árkok, kút s egyes falromok még most is szemlélhetők.

BADALÓ.

E magyar falú, mely a Tisza partján fekszik, az említettem XIV. századbéli pápai tized-lajstromban Budulov-nak s plébánia-helynek mondatik s régi templomát a reformátusok foglalták el, kik azt 1799. megújítván, a teljesen átalakított szentegyházat 1807-ben felszentelték. Magas kőtornyában egy 1826. öntetett nagyobb és egy 1772. Rettegen Erdélyben lakott harangöntő Lázár György által készített kisebb csüng.

BARABÁS.

Népes magyar helység Kaszony közelében. A régi 15. századbéli csúcsívű kőtemplom, mely Zsigmond király alatt szent Barabás tiszteletére épült, hajdan r. katolikusoké volt.

1801—1803-ban azonban a reformátusok teljesen átalakították s felényivel megtoldatták s egy szép toronynyal felékesítették. Ebben egy ószerű, hosszúkás keskeny 80 cm. hosszú *harang* csüng, melynek oldalán szűz Mária képe, ölében a kisdéd Jézust tartva, látszik, alsó peremjén pedig a négy evangelista ókori gót (majuscula) betűkkel írt nevei «S. Markus, S. Matheus, S. Lukas, S. Joannes» olvashatók. Mint hallám, egy más hasonló alakú kisebb harangot 1843-ban egy nagyobb új harangba beolvasztottak. A régi keletelt templomból csupán egy gót stílusú, három levél-idomú kökeretből álló ép kerek-ablak maradt fenn, mely az új falba illesztetett. Ajándékul bír a ref. egyház Réthei Zsófiától egy ezüst tányért 1615-ből és 1709-ből Telekesi Mihály özvegyétől egy asztalkendőt.

1870-ben talált Vass Antal földjének árkolása közben ötven lépésnyire egymástól mintegy 64 cm. mélyen két fekete hamvvedret, melyet azonban a munkások teljesen elrontottak.

A *bátyúi* ref. templom és torony alapja 1802-ben tétetett le Szatmári András lelkesége alatt.

BENE.

A Borsova jobb partján fekvő *Bene* helységben 1333-ban Kelemen nevű plébános fizetett pápai adóul 3 garast; a még most is fennálló régi, eredetileg római katolikusok által épített keletelt, egyhajós s a nyolcszög három oldalával zárt alacsonyabb szentélylyel ellátott templomot, melynek nyugati bejárata felett egy vastag, négyszögű, csonkatorony emelkedik; a protestánsok használják, kik a mészréteg alól kikerült régi fresco-képeket is itt-ott bemázolák. Az északi oldalon a ledöntött sekrestyének alapfalai is látszanak még. Hajdan magas boltozattal bírt a templom hajója, melyet most famennyezet fed. Ennek egyik elkorhadt gerendájáról leolvastam, hogy e templomot 1670-ben (tehát 14 évvel a lengyel dúlás után) Maróthi György földesúr idejében kijavították. Azt is tartja a nép, hogy a templommal szemközt észak felől emelkedő sziklás hegyen hajdan kolostor állott volna, mit egy ottani vastag falmaradványról következtetnek. A toronyban, a déli ablak mélyedésén csonka felirat (Helele?) és az 1458. évszám van bevésve.

A templom több régi és díszes művezetű drágaságokkal bír. Ilyenek ezek: egy a reformationál előbbiebb korból származó, aranynyal befuttatott, régi, talpas ezüst *ostyatartó* (ciborium), melynek fogójánál a 12 apostol párosával, tiszta aranyból öntve volt, hat fülkeszerű üregbe helyezve, melyek azonban most már hiányzanak. Egy másik ezüst *kehely* szintén aranynyal futtatott és sodronymívű (filigran) díszítményekkel ékített s ily feliratot visel: «*Wenn ich dich habe, mein Gott allein, so kann bei mir kein Mangel sein. I. §. 1591.*» Valamely német protestáns hitteljesztő ajándéka. — Van egy régi lapos tányér és több ón-kanna. Egyik czintányérnek ez a felirata: «G. D. Joannes Cseh Egresi, cum uxore G. D. Rebeka Lázár, calice argentea Dei Zelo deanrata MHOK HM 1663.» Egy másik 1696-ból való. Az áldozó abroszok 1693—1774, 1752 és 1788-ból valók; egyikén ez van kivarva: «1726. Maróti Dániel uram hitvese Darvai Xtina adta Isten dicsőségére.» — Harangjai közül egy 1794., a másik a kovászóé 1643. évből való; ennek régi koronáján ez van bevésve: «Anno 1643. fieri curavit N. Andreas Fejes de Bene.»

NAGY BEREG.

Ez régi mezőváros a Szernye tó partján; hajdan nagy terjedelmű királyi rengeteg erdeiről volt nevezetes, melyekben II. András király 1233. aug. 10. az ismeretes egyházi concordatumot megerősíté hitével s mely hely azóta *Királyszéknek* nevezetik, most már a munkácsi város határába esvén. Az 1332—35-ki pápai tized-rovatok szerint a helybeli plébánia a kivételesek közé, azaz, az esztergomi érsekség joghatósága alá tartozott, jóllehet Bereg s e megye az egri püspökség kerületébe esett. Az egykori r. kath. keletelt kőtemplomot most a protestánsok használják. Ezen a város közepén némi magaslaton álló s egykor kívül-belül festett egyhajós, 28 lépés hosszú s 9 lépés széles szentegyház, nyugotról 2 s délről 3 csúcsíves ablakkal bir; az egyhajósnál jóval kisebb s keskenyebb szentély, a nyolcszög három oldalról záródik s csúcsíves boltozatának összefolyó kőgerinceire paisok alkalmazvák, melyek egyikén egy s különben a városnak is pecsét czímereül szolgáló *bikafő*, a másikon pedig körben vésett régi gót betűs e felirat olvasható: Anno S. Domini S III S £ £ £ £ S V S «P. S. I. O †» (1405.), a midőn valószínűen újra építettett. Köralakú fallal kerített tágas udvarán valamely régi épület nyomai látszanak, ugy a templom északi oldalán az elfoglalás alkalmával ledöntött sekrestyének alapfalai.

A szentély alatt sírbolt van, az 1849-ki muszkajáráskor a lakosok féltőbb kincseiket ide rejtették. A diadalívnek kőszélei horonyos mélyedésekkel díszítvék. Az 1670. évben történt kijavítás alkalmával fatorony illesztetett a nyugati széles csúcsíves horonyos kökerettel körülvett, fent leszelt lóherlevél-ídomú kapu mellé, melynek helyére később 1817—24-ben kőtorony állíttatott, melyben függő két harangja közül a nagyobbikon az 1657. évszám (a mikor a berontott lengyelek elpusztíták a várost) és *Georgius Mihály* eperjesi öntőnek neve, a kisebbiken pedig az 1781. év olvasható. 1835-ben tétetett fel az ütü-óra. A szószék feletti korona 1768-ból való. 1869-ben a templom egy új kis oldaltoldással bővítettett, a hallgatók száma tetemessen megsaporodván. A templom hajója famennyezetén ily felirat áll: «Az örökké való királynak s az Ur Jézus Xtus tisztességére, a beregi Ecclesiának örömére, régi romladozásáiból új mennyezetel a maga költségén megékesítette N. Csobi András uram akkori főbírája Beregvárosának szerelmes éltépárjával Petes Erzsébet asszonynyal. Anno Dni 1743. Ezen mennyezetet építették Debreczenben lakozó N. Adonyi Asztalos János czélmester és N. Pap asztalos János kezek által. «E mennyezet a bibliából s természetből vett különféle jelenetek képeivel díszített. Az egyik karzaton ez áll felírva: «A régiség miatt megromladozván az előbbeni kar, a melyen ez az irás volt: «Hic chorus post irruptionem polonorum 1657. patratam, pro junioribus auditorum esti terum restauratus, Anno Dni 1670, pridie iduum Decembris, judice primario Stephano Kovács, ecclesie Magistro G. Csaholczi» stb. Megbővítve építettett 1802. esztendőben» stb.

Lehoczky Tivadar.